

RZA RZAYEV,
Rejissor, aktyor

"Böyük İsgəndərin, Sezarın və Napoleonun ordularıyla edə bilmədiklərini "Hollywood" sineması Alfred Hitçkok filmiylə etdi və kainatı ələ keçirdi".

J.L. Godard

Bu haqda çoxdan yazmaq istəyirdim. Bəzi səbəblərdən yazı bilmirdim: kimisinin qəlbinə dəymək, kimisinin filmini şərh etmək və gələcək festivallara gedən yoluma daş atmaq istəyirdim. Amma bizim üçün Azərbaycanın maraqlarından üstün heç nə yoxdur və olmayacaq da, buna görə də yazmaq qərarına gəldim - nəticəni düşünmədən.

Uzaqdan gəlirəm, yazdıqca uzanır, uzatmaq da istəmirəm. Ha çalışıram konkret edim, olmur. Onsuz da biz elə millətlərdən ki, bir "Quran"lıq söz danışib başa sala bilmədiyimiz adamları bir tək-pişillə ilə başa salırıq! Bu dəfə sözlə anlatmağın qabağa düşməsinə istəyirəm.

Birinci

sizə festivalların məqsədlərini bildiyim qədər açıqlayım. Sözsüz ki, hərfi mənada yox, bir az obrazlı, yeni özlərinin nə qədər istəsələr də örtə bilmədikləri tərəflərindən, çöldə qalan yollarından.

Festivalları yaradan təşkilatlar, insanlar, bu təşkilatların və insanların da məqsədi var. Həm də mənsub olduqları millət və dövlətləri var, üzde söhbət kinonun, sənətin dəyərləndirilməsindən gedir, alt qatda isə ideoloji, teoloji, politoloji və iqtisadi məsələlər yatır.

Əslində bunlar tək festival filmlərinin sirləri deyil, kinonu "yenidən" yaradanların və bu gün kinonu idarə edənlərin sirləridir. Əslinə qalsa, bizdə və başqa bizim kimiləri üçün sirdir, onlar üçün isə bu sirlər əvvəl özləri üçün məcburi qanun, sonra isə başqalarını məcburetə qaydasıdır.

Amerikada, yeni Hollivud yaranandan bir az keçəndən sonra kilsənin film çəkimi üçün qoyduğu senzuranın adı "Hays qanunları" (kodları) kimi tanındı və təqdim olundu.

60-cı illərə qədər məcburi idi, 60-cı illərdən sonra məcburiyyət ortadan qaldırıldı və bunun da köklü səbəbləri var.

Müasir dövrdə çəkilən filmlərdə "Hays kodları"nın, hamısı olmasa da, bəziləri və daha vacibləri yenə də yaradılmış daxili məcburiyyət əsasında "görünməz" olsa da, çox hallarda göz-

"FESTİVAL FİLMLƏRİNİN GİZLİNLƏRİ VƏ SİRLƏRİ"

lərdən yayınmır. Artıq demək olar ki, bir neçəsi, yəni ən vaciblərini saxlayıb qalanlarını ortadan qaldırıblar ki, başqa yerlərdə ortalığı qata bilsinlər.

Bu kodlardan bir neçəsi ilə sizi tanış edəcəyəm, yeni bizə açıqladıqları qədərini. Oxumağa gedənə kimi, bu kodlarla tam tanış deyildim.

Ölkəmizdə nə kinoşünaslardan, nə rejissorlardan, nə ssenaristlərdən, nə də mətbuatdan oxumamışdım və ya eşitməmişdim. **Bu günə qədər də, bizdə kiminsə bu haqda danışdığına və ya yazısına rast gəlməmişəm və bu hal təəssüfedicidir.**

Kodlardan bir neçəsi ilə tanış olun:

-ehtiraslı öpüşmə, ehtiraslı sevişmə səhnələrinə əsla icazə verilmir;

- kobud, söyüşlü mətnlərlə açıq-saçıq, ədəbsiz danışmalar qadağan edilir;

- tanrıya, peyğəmbərinə hörmətsizlik ehtiva edən mətn, görünülər qadağan edilir. Dini ünsürlərin gülməli olaraq göstərilməsi qadağandır;

- çılpaqlıq qadağan edilir. Soyunma və geyinmə səhnələri filmlərdə göstərilmir;

- amerikan bayrağı filmlərdə diqqətlə istifadə edilməli, xalqa mal olmuş (xalq üçün nə isə edən) şəxslər yaxşı, ədalətli bir şəkildə göstərilməlidir.

İndi isə sizə niyə 60-cı illərə qədər bu kodların Hollivudda məcburi olduğu və 60-cı illərdən sonra ortadan qaldırıldığı səbəblərini bir az fərqli formada, yenə də onların bizim bilmək istəmədiyimiz formasında analiz edim.

Hollivudda 60-cı illərə qədər ancaq Amerika və amerikalılar üçün film çəkildilər. Demək olar ki, heç bir film gəlir gətirmədi. **"Gizli əl"**, yəni sirr adlandırdığımız əl bu işləri yönəltdi.

Amerika cəmiyyətinin müqavimət sistemi gücləndirildi. Xüsusi yapımçılar yetişdirildi, yapımçılar isə Hollivudda Amerika maraqlarını şərəf məsələsinə çevirə bildilər. "Sənət şərəfi", "rejissor şərəfi" anlayışı ilə Amerikanın dövlət və milli maraqları eyni tutuldu. **Yəni 60-cı illərə qədər olan məcburiyyət Amerika dövlətçiliyi üçün idi, gəlir maraqlı deyildi və önəm daşımırdı.** Maliyyəni isə yapımçılar vasitəsilə "gizli əl" əldə edirdi. Sərmayə qoyuluşu məqsədli idi və gələcəkdə öz maddi ziyanını artıqlaması ilə ödəyəcəkdi.

60-cı illərdən sonra çəkilən filmlər "başqa" ölkələr üçün çəkildi və senzura, yəni "Hays qanunları" rəsmi olaraq ortadan qaldırıldı. Filmlər xarici bazarı hədəf aldı, guya, senzuranın aradan qaldırılması Hollivud ya-

pımçıların etiraz və qiyamının nəticəsində oldu və bu yapımçılar filmləri ilə başqa ölkələrdə etiraz və qiyamlar yaradıb yaxşı gəlirlər əldə etdilər.

Artıq yeni çəkilən filmlər Amerika cəmiyyəti və dövləti üçün təhlükə yarada bilməzdi, çünki onlar birinci mərhələni keçdilər, cəmiyyət hazırlandı, başqa ölkələr isə hazırlıqsız yaxalandılar.

Su hövzəsi tikib sonra suyun ağzını açdılar. Su hövzəsi tikməyən, tədbir görməyən, hazırlıqlı olmayan cəmiyyətlər suyun altında qaldılar və qalırlar. **Bu proses də Amerikanın milli və dövlət maraqları üçün edildi.**

"Gecikməlik" (öncəki prob-

lem həllində geridə qalmaq) sindromu öz işini görməyə başladı, illərlə bir çox cəmiyyətlər və dövlətlər bundan əziyyət çəkəməli oldu. **Görünməz təhdid və işğal belə başladı.**

Bu proses başqa sahələrdə də özünü göstərdi. Yəni siyasətdə "demokratiya heç bir dövlətin daxili işi deyil" şüarı ilə. Necə?! Milli və etnik məsələlərə zamanında doğru yanaşma ilə. Amerika dövlətində və cəmiyyətində 60-cı illərə qədər qaradərillərə olan və onlardan olmayanlara olan münasibəti yadınıza salın. Yağışlı havada "qaralara" çölə çıxmağa icazə verilmirdi və soyqırımlar tarixi, bölgədə özünə yer etmə Bunları nə üçün edirdilər? Amerikanın milli və dövlət maraqları üçün.

2000-ci ildə

isə qaradərili Amerika prezident seçdilər. Artıq qaradərili prezident olması Amerika üçün heç bir təhlükə yarada bilməzdi. Amerika cəmiyyətinin müqavimət sistemi gücləndirilib, institutları yaradılıb, idarəetməyə və Amerika dövlət siyasətinə bir fərdin təsir qüvvəsi sıfıra bərabərdir. Bu addım yenə də Amerika dövləti üçün atıldı, yəni əldə "bayraq" etmək üçün - və bu proses başqa ölkələrdə başqa və fərqli formada həyata keçirilməyə başladı - "Demokratiya budur, demokratiya bunu tələb edir. Biz edə bilirik, siz niyə etməyirsiniz?! Bizdə təhlükə yaratmır, sizdə niyə yaratsın?!"

Bu prosesdə

də birinci mərhələni vaxtında uğurla keçən Amerika üçün ikinci mərhələ təhlükə yaratmır. Yenə birinci mərhələni keçməyən ölkələr ikinci mərhələyə hazırlıqsız yaxalanırlar və tövsiyələr məcburi xarakter alır. "Gecikməlik" sindromu yenə özünü göstərir.

Məsələn, ölkəmizdə yüksək vəzifə tutan düşmən millətin nümayəndəsinin edəcəklərini təsəvvürümüze gətirək. Cəmiyyət buna hazır deyil, söhbət başqa millətin nümayəndəsinin vəzifə tutmasını qəbul etməkdən getmir. Həmin şəxsə tabe olan fərdlər, yəni bizimkilər, məmurlar çoxluğu onun bü-

zənin, rəqabətin mənasızlığını anlayıb sinemalarını fərqli yaratdılar, filmlərini "başqa" dillə, yəni öz filmlərini öz dilləri ilə danışdırmağa başladılar. Fərqli film dili, anlatım (ifadə) yolu seçdilər. Fransız "Yeni Dalğa" sineması buna örnəkdir. Avropa Amerika kimi oyunçunu yox (ulduz filmləri), yönətməni önə çıxardı, yönətmən filmi yaratdı - *auter yönətmən (auteur - xüsusi təsir gücünə malik müəllif-rejissor)*, yaradıcı, yaradan səviyyəsi.

Hollivud aktyor üzərindən, yeni aktyoru tanılaşdırdı, Avropa isə yönətməni - bunları insanların, dünyanın xilaskarları kimi anladılar. Sonda Avropa rejissorları mühakimə etdikləri Hollivudun taktiki cəhətdən yolunu tutdular, fərqli dil seçsələr də.

Qatı millətçilik prosesi

keçən Avropa yeni prosesə qədəm qoydu, millətçilik prosesini başqa ölkələrə ixrac etdilər. Bütövləri, böyükləri kiçiklərə böldülər. Bir çox ölkələri millətçilik ideyası ilə parçaladılar, ərəbləri isə, yeni eyni milləti təriqət ilə kiçik və çoxlu dövlətlərə böldülər. Özlərinin həll edə bilmədiyi problemi başqalarının probleminə çevirib onların əli ilə həmin problemin həllinə nail oldular. Öz xəstəliklərini başqalarına, özlərindən olmayanlara keçirib, onların üzərində təcrübə aparıb, həm müalicə yolunu, həm də dərmanını tapıb özlərini müalicə etdilər, onları isə xəstəlik altında saxlayıb idarə etdilər və sonra dərmanlarını onlara satdılar.

Sonra bu prosesi Avropa sənətlə etməyə başladı - **"Sənət sənət üçündür"** şüarı ilə. Yenə "sənət dövlət, millət və insanlar üçündür" prosesini keçməyən cəmiyyətlər hazırlıqsız yaxalandı, başqalarını bu devizlə işğal etməyə başladılar, ordunun tərki etdiyi yerlərə kino girdi.

Keçək heç vaxt ortadan qaldırılmayan kodlara. O kodlar həmişə əsasdır ki, teoloji mənə daşıyır.

Çəkilən film sənət baxımından da üst səviyyədə olmalıdır, bu əsasdır və bu əsasın içində, lap elə üstündə də bu kodlar olmalıdır, görünməz halda, yoxsa hər şeyi görməzdən gələ bilərlər. **Sənətdə "görünməzlik" anlayışı var, yəni açıq-aşkar yox, gözə soxmadan, aşkarlığı hiss etmədən. Görünən içindəki görünməzlərdir görünəni daha mənalı edən, görünən edən.**

Bu kodlar səhnəyə görə mənə daşıyır, anlam yaradır, bəzən isə sadəcə "olmalıdır" deyə məcburidir. Yoxsa, səni özlərindən saymazlar, özgəsi kimi qiymət verərlər.

(ardı növbəti sayımızda)